

บทที่ 5

บทสรุป

ถึงแม้ว่าหอระฆังจะเป็นเพียงอาคารเสนาสนะขนาดเล็กประเภทหนึ่งในเขตพระอารามอันกว้างใหญ่ แต่ก็คงแสดงบทบาทหน้าที่อันสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรม กล่าวคือ สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยมิใช่เพียงสิ่งตกแต่ง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่สะท้อนความเป็นไปตลอดจนรสนิยมของผู้คนและสังคมในแต่ละยุคสมัย

กล่าวในประเด็นเรื่องประโยชน์ใช้สอย เดิมหอระฆังออกแบบเพื่อใช้บอกเวลาปฏิบัติศาสนกิจและเป็นเครื่องบอกเวลาประจำชุมชนที่วัดแห่งนั้นตั้งอยู่ ดังนั้นการที่จะให้เสียงระฆังเดินทางไปได้ยินทั่วถึงกันนั้น จึงจำเป็นต้องออกแบบให้มีรูปทรงสูงโปร่งโล่ง อันเป็นหลักการที่จำเป็นและสำคัญที่สุดในการออกแบบ สำหรับในเรื่องตำแหน่งที่ตั้ง จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่า หอระฆังสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่จะสร้างในเขตพุทธาวาส แต่ก็ไม่ใช่ไกลจากเขตสังฆาวาสหรืออาคารเอนกประสงค์อื่น เช่น ศาลาการเปรียญ ทั้งนี้คงเพื่อความสะดวกในการใช้งานและเพื่อให้พระสงฆ์ตลอดจนฆราวาสได้ยินเสียงสัญญาณระฆังบอกให้ทราบเวลาในการประกอบศาสนกิจโดยพร้อมเพรียงกัน (โปรดดูภาคผนวกตารางรายละเอียดของหอระฆังประกอบ)

ได้กล่าวแล้วว่าแนวความคิดในการออกแบบหอระฆังส่วนใหญ่มักมิได้ยึดติดกับคติทางศาสนา ดังนั้นผู้สร้างจึงมีอิสระในการออกแบบให้เกิดความงามอันแปลกตาแตกต่างจากอาคารหลักของวัด เช่น อุโบสถหรือวิหาร ซึ่งมักผูกโยงกับกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดกว่าลักษณะพิเศษนี้มีผลให้รูปแบบและแนวคิดการออกแบบหอระฆังมีความยืดหยุ่น มีความพร้อมในการปรับตัวรับอิทธิพลจากภายนอกคือ รูปแบบศิลปะต่างประเทศ และจากปัจจัยภายใน ได้แก่ พัฒนาการของศิลปะไทยประเพณี นอกจากนี้ยังทำหน้าที่สะท้อนรสนิยมและความเป็นไปของสังคมในแต่ละช่วงเวลา ผ่านความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบสถาปัตยกรรม จากสมัยรัชกาลที่ 1 ที่อุดมคติของสังคมยังยึดมั่นอยู่กับบรรยากาศและภาพลักษณ์ของกรุงเก่า แนวความคิดในการออกแบบหอระฆังได้สะท้อนภาพลักษณ์แบบประเพณีออกมาเช่นเดียวกับพุทธสถาปัตยกรรมอื่นที่สันนิษฐานว่าสร้างร่วมสมัย แต่ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา ครั้นในปลายรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 หอระฆังยังบอกเล่าพัฒนาการทางสังคมและศิลปกรรมครั้งใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯยุคต้น คือ ความนิยม

ศิลปวัฒนธรรมจีน ดังปรากฏอยู่ทั่วไปในการสร้าง “สถาปัตยกรรมแบบนอกอย่าง” อันเป็นรสนิยมของยุคสมัย

เมื่อสภาพสังคมซับซ้อนขึ้นจากปัจจัยต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 หอระฆังยังคงทำหน้าที่อันสำคัญ คือสะท้อนความสับสนซับซ้อนของสังคม ผ่านรูปแบบศิลปกรรมอันหลากหลาย เช่น หอระฆังแบบจีนที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ หอระฆังแบบจารีตที่เริ่มมีการใช้วัสดุและระบบโครงสร้างที่รับมาจากตะวันตก หรือจะเป็นหอระฆังที่แฝงสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายทางการเมือง คือยกย่องเชิดชูฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ความหลากหลายทางรูปแบบของหอระฆังลดน้อยลง พร้อมกับความเสื่อมถอยของสถาปัตยกรรมไทยประเพณี อันเป็นผลจากการที่สถาบันหลักทั้งสอง ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ และพระศาสนา มิได้ทรงความสำคัญและผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยเช่นในอดีต การสร้างวัดลดน้อยลง สถาบันกษัตริย์ผู้สนับสนุนหลักในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาปัตยกรรม ก็ค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นภาระหน้าที่ของเอกชน ซึ่งมีส่วนสำคัญ ในการร่วมสรรค์สร้างรูปแบบและสุนทรียภาพใหม่แก่หอระฆัง ดังปรากฏในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร

ในปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตในสังคมไทยทุกด้าน แม้กระทั่งเครื่องบอกเวลา หอระฆังจึงดูจะลดความสำคัญลงไปทุกขณะ วัดบางแห่งถึงกับนำนาฬิกาแบบสมัยใหม่มาติดตั้งไว้ที่หอระฆังด้วย เพื่อขยายขอบเขตการใช้งานให้เหมาะสมตามสมัยและเพื่อคงความหมายและบริบทดั้งเดิมของอาคารเสนาสนะประเภทนี้ที่จำเป็นต้องมีอยู่ในทุกอาราม อย่างไรก็ตามจากการที่การใช้งานที่ลดลง ส่งผลให้หอระฆังในพระอารามหลายแห่งถูกปล่อยปละละเลย ไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ดี ผลที่ตามมาคือ ความเสื่อมสภาพและความชำรุดทรุดโทรม¹ เพราะฉะนั้นการบำรุงรักษาหอระฆังให้อยู่ในสภาพที่ดีและสะอาดเรียบร้อยจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างเร่งด่วน เพื่อรักษามรดกทางศิลปสถาปัตยกรรมอันมีค่าของไทยให้คงอยู่สืบไป.

¹ จากการสำรวจของผู้วิจัยระหว่างปี พ.ศ.2546-2548 พบว่าพระอารามหลายแห่งในเขตกรุงเทพมหานคร มีการใช้พื้นที่บริเวณโดยรอบหอระฆังเป็นที่เก็บของ ที่ทิ้งขยะ และเป็นที่ให้อาหารสัตว์เลี้ยง.